

KOMPARATIVNI POGLED NA ISTOPOLNE ZAJEDNICE U NEKIM DRŽAVAMA EVROPSKE UNIJE**

Sažetak

Istopolna zajednica je institucija koja se u pravnom životu javila pred kraj dva-desetog veka i koja se najčešće javlja kao registrovano istopolno partnerstvo ili kao istopolni brak. Ovaj rad analizira regulisanje istopolne zajednice u zemljama Evropske unije kroz sveobuhvatan komparativni pregled nacionalnih zakonodavstava i uticaja pravne prakse evropskih sudova.

U Evropskoj uniji situacija je veoma raznolika po pitanju pravnog priznanja bilo istopolnog braka, bilo istopolnog partnerstva. Treba napomenuti da je većina država u Evropskoj uniji prihvatila jedan od oblika istopolne zajednice, međutim nekoliko zemalja i dalje odbijaju takvu mogućnost, često utemeljujući zabranu u ustavima. Pravni sistem Evropske unije nije direktno nadležan za institut istopolne zajednice, ali uz pomoć pravnih akata i jurisprudencije evropskih sudova umnogome podstiče zakonsko regulisanje ove materije.

Ključne reči: istopolna zajednica, istopolni brak, registrovano partnerstvo, Evropski sud za ljudska prava, Holandija, Irska, Letonija, Coman i drugi protiv Rumunije.

I Uvodne napomene

U današnjem savremenom pravnom društvu, teme vezane za LGBTQ+¹ prava postaju sve bitnije, i to kako u nacionalnim zakonodavstvima, tako

* Doktor pravnih nauka, viši naučni saradnik Instituta za uporedno pravo, Beograd, e-mail: oliver_nikolic@yahoo.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8254-9678>.

Rad je primljen 27. juna 2025, a prihvaćen za objavljivanje 3. avgusta 2025. godine.

** Ovaj rad je nastao kao rezultat istraživanja u okviru projekta „Prilagođavanje pravnog okvira društvenim i tehnološkim promenama sa posebnim osvrtom na regulisanje veštačke inteligencija” koji u 2025. godini sprovodi Institut za uporedno pravo uz finansijsku podršku Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija (evidencioni broj: 451-03-136/2025-03/200049 od 4. 2. 2025).

¹ Skraćenica LGBTQ+ označava raznoliku zajednicu ljudi koji se identifikuju van tradicionalnih normi o polu i seksualnosti. L označava lezbejke, G gejeve, B biseksualne osobe, T

i u međunarodnim i regionalnim pravnim okvirima, a posebno u zemljama Evropske unije (u daljem tekstu: EU). Svakako jedan od najvažnijih aspekata tih prava jeste pravno priznanje istopolnih zajednica, bilo kroz brak, registrovano partnerstvo ili civilne zajednice. Evropska unija, kao politička i pravna zajednica utemeljena na principima ljudskog dostojanstva, jednakosti i poštovanja ljudskih prava, suočena je sa izazovom kako da uskladi veoma različite pristupe država članica prema istopolnim partnerstvima². Iako se sve više zagovara princip potpune jednakosti i nediskriminacije, pitanje istopolne zajednice se zbog kulturnih, religijskih, istorijskih i naposljetku ustavnih razloga razlikuje u državama članicama EU. Zastupljena su rešenja koja variraju od onih koja garantuju potpunu jednakost pa do onih koja poriču svaku mogućnost pravnog priznavanja.

Cilj ovog rada, koji je pisan iz ugla ustavnog prava i ljudskih prava, jeste da se analizira pravni status istopolnih zajednica u EU, njegov istorijski razvoj i pre svega komparativni pregled zakonodavstava država članica kroz nekoliko primera, pravni okvir koji pruža EU, kao i neke od ključnih presuda evropskih sudova.

U pravnom smislu, istopolne zajednice³ se odnose na priznate odnose između dve osobe istog pola. Ovi odnosi mogu imati različite oblike, uključujući brak, registrovana partnerstva, građanske zajednice ili domaća partnerstva, u zavisnosti od jurisdikcije i specifičnih prava koja se pružaju. Pravno priznanje istopolnih partnerstava često određuje pristup raznim pravima i beneficijama koje su obično povezane sa heteroseksualnim odnosima, kao što su nasleđivanje, oporezivanje, usvajanje, odluke o zdravstvenoj zaštiti, itd.

Jedan broj evropskih država je uspostavio alternativne institucije osmišljene da se istopolnim parovima obezbede samo neka ili mnoga (ali nikada sva) prava koja uživaju raznopolni odnosno heteroseksualni parovi u institucijama braka. Najčešći termin koji se koristi za opisivanje ovih aranžmana je registrovano partnerstvo. Pored termina registrovano partnerstvo, često se

transrodne osobe, Q kvir ili questioning, + uključuje sve druge identitete koji nisu direktno obuhvaćeni prethodnim slovima kao što su interseksualne osobe, aseksualne osobe, nebinarne osobe, itd.

² Više o Evropskoj uniji vid. R. Vukadiinović, J. Vukadinović Marković, *Uvod u institucije i pravo Evropske unije*, Službeni glasnik 2020.

³ O istopolnim zajednicama videti šire, M. Pavlović, *Istopolne zajednice života u međunarodnom privatnom pravu*, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac 2021.

u zavisnosti od države i njenog pravnog sistema, koriste termini kao što su građanska zajednica, životno partnerstvo, porodično partnerstvo, građansko partnerstvo, pakt građanske solidarnosti, itd⁴. Registrovano partnerstvo je „zakonsko priznanje drugosti, što znači legalizovano pravo na različitost, pravo ne samo na tolerisanu, već i zakonom aktivno zaštićenu drugost i ovakav pristup nosi sa sobom pravo na garantovana građanska prava priznata pripadnicima manjina, marginalnih po broju ili društvenom uticaju. Registrovano partnerstvo je mnogo više no puko zakonsko uređenje imovinskih odnosa i građanskog statusa lica na koje se neposredno odnosi, jer je ono znak demokratičnosti jednog društva, njegove otvorenosti i tolerancije”.⁵ Po Krešiću istopolna kohabitacija može da se javi u više oblika i to kao formalni tip, odnosno tip registracije, zatim ugovorni tip i *de facto* kohabitacija, odnosno presumptivni tip.⁶

II Istorijski razvoj

Skoro do kraja osamdesetih godina prošlog veka većina pitanja vezana za LGBTQ+, a posebno za legalizaciju njihovih veza bila je u potpunosti ignorisana. Pripadnici ove grupacije bili su zakonski progonjeni i diskriminisani, a njihove veze nisu imale nikakav pravni status, ni pravnu zaštitu. Neke pozitivne promene su počele da se dešavaju krajem osme i početkom devete decenije dvadesetog veka, tako da je sve više država u Evropi počelo da uvodi pravne institute koji priznaju istopolne zajednice – bilo u formi registrovanih partnerstava, civilnih unija, ili kroz izjednačavanje sa brakom. Razvoj nije bio linearan: dok su pojedine države išle ka potpunoj jednakosti, druge su uvele ograničene oblike pravnog priznanja, a neke su u potpunosti izbegavale ovu temu, često uz snažan politički i verski otpor⁷. Aktivizam LGBTQ+ osoba, pritisci civilnog društva i odluke međunarodnih tela značajno su doprineli napretku pravnog položaja istopolnih zajednica u nacionalnim zakonodavstvima. Tome treba

⁴ O. Nikolić, Pogled na istopolni brak kroz praksu Evropskog suda za ljudska prava, *Evropsko zakonodavstvo* (2024)87-88, 399.

⁵ Z. Mršević, *Ka demokratskom društvu - Istopolne porodice*, Institut društvenih nauka, Beograd 2009, 23.

⁶ B. Krešić, *Zajednice života osoba istog spola u pravu zemalja Evropske unije*, Sarajevo 2015, 13.

⁷ Videti više, A. Čović, O. Nikolić, “The influence of the crisis of religion on the weakening of patriarchal family”, in: *Savremeno državno-crkveno - uporednopravne i nacionalne perspektive* (ur. V. Đurić, D. Đukić), Institut za uporedno pravo, Mitropolija Crnogorsko-primorska Srpske pravoslavne crkve, Budva-Beograd 2023, 1266-1292.

dodati i volju naroda iskazanu kroz referendum, kao i sazrevanje pogleda političara, pre svega u parlamentima, što je prouzrokovalo znatni napredak u pravnom položaju istopolne zajednice.

Prva država koja je omogućila registrovano partnerstvo istopolnim partnerima bila je Danska 1989. godine, što je na neki način potaklo i druge države da krenu u pravnu reformu i legalizaciju istopolnih partnerstva i kasnije i istopolnih brakova. Kada govorimo o pravnom regulisanju istopolnog braka, prva zemlja koja je to učinila je bila Holandija 2001. godine. Pored prava na istopolni brak, pokrenuta su i pitanja roditeljskih prava odnosno mogućnost usvajanja dece, pitanja nasleđstva, poreskih olakšica i socijalnog osiguranja među istopolnim partnerima, čime je otvorena šira polemika o socijalnoj pravdi i jednakosti ili bolje reći nejednakosti.

EU je ostavila državama članicama da same zakonski i pravno uređuju položaj istopolnih zajednica, čime nastaje jedna heterogena i pomalo haotična slika, koja se najbolje uočava kroz komparativni pregled zakonodavstava zemalja EU.

III Komparativni pregled država članica EU

Pravni režimi država EU po pitanju istopolnih zajednica mogu se podeliti na one koje priznaju istopolne brakove⁸, odnosno one koje su pravno prihvatile istopolne zajednice, odnosno registrovana partnerstva i na manji broj drugih država koji u svojim zakonodavstvima ne priznaju istopolne zajednice, znači ni istopolni brak ni istopolna registrovana partnerstva.

1. Zemlje koje priznaju istopolni brak

Posle Holandije, sledeće države EU priznale su istopolni brak: Belgija (2003), Španija (2005), Švedska (2009), Island (2010), Portugal (2010), Danska (2012), Francuska (2013), Irska (2015), Luksemburg (2015), Finska (2017), Nemačka (2017), Malta (2017), Austrija (2019), Slovenija (2022) i Grčka (2024). Neke članice EU (Poljska, Letonija, Litvanija, Mađarska, Slovačka i Hrvatska), izričito su ustavom zabranile istopolni brak.

⁸ O istopolnom braku videti više, O. Nikolić, *Istopolni brak - kako je sve počelo u SAD, Strani pravni život* 67(2023)3, 395–408.

a) *Holandija*

Holandija je zakonsko izjednačavanje raznopolnog i istopolnog braka ostvarila kroz promene Građanskog zakonika (član 1:31). Što se tiče prava i obaveza istopolnog braka, nema razlike u odnosu na brak u kome su partneri različitog pola. Supružnici su dužni da jedno drugome pružaju pomoć, podršku i vernost, a u skladu sa svojim mogućnostima i uzajamno da izdržavaju jedno drugo. Zajednička imovina obuhvata svu sadašnju i buduću imovinu, kao i sve dugove od trenutka zaključenja braka, ukoliko pre stupanja u brak to pitanje nisu drugačije rešili i overili kod notara. Što se tiče nasleđivanja supružnika podjednako važe sva pravila kao i kod heteroseksualnog braka.

Za decu koja su rođena u istopolnom braku ne postoji automatsko roditeljstvo, što znači da u slučaju deteta rođenog u braku između dve osobe istog pola – budući da uvek mora biti umešana treća osoba u proces začeća – dete neće automatski biti zakonski srodno sa oba partnera. Ipak, očuh ili maćeha u istopolnom braku koji, uz odobrenje suda i ispunjenje propisanih uslova usvoje dete svog partnera, time uspostavljaju punopravni porodičnopravni odnos sa detetom.

Holandski zakonodavac je istovremeno sa prihvatanjem istopolnog braka usvojio i prateći zakon: predlog zakona o izmeni holandskih propisa o usvajanju, kojim se istopolnim parovima omogućava usvajanja dece. Ranije zakonodavstvo Holandije nije dozvoljavalo takvu mogućnost istopolnim parovima. Zakonodavac je smatrao da interesi dece koju odgajaju istopolni parovi zaslužuju pravnu zaštitu. Ovaj predlog zakona je postao zakon paralelno sa izmenama zakona o braku 2001. godine⁹.

b) *Irska*

Priznanje istopolnog braka u Irskoj 2015. godine je na neki način bilo neočekivano jer do relativno nedavno, Irska je „generalno bila konzervativna po društvenim (posebno socio-seksualnim) pitanjima¹⁰, i umnogome bazirana na rimokatoličkoj etici“. Pre prihvatanja istopolnog braka, istopolnim partnerima bilo je omogućeno da zvanično registruju svoju vezu (na osnovu Zakona o građanskom partnerstvu iz 2010. godine)¹¹ i time ostvare određena prava u

⁹ S. C. Seufert, *Going Dutch: A Comparaison of the Vermont Civil Union Law to the Same-Sex Marriage Law of the Netherlands*, *Dickinson Journal of International Law* 19(2001)3, 450.

¹⁰ F. Ryan, *Unfinished business? Equality and family diversity in the wake of the Irish marriage referendum*, *Irish Journal of Family Law* 21(2018)3, 59.

¹¹ Civil Partnership and Certain Rights and Obligations of Cohabitants Act 2010, no. 24/2010.

vezi sa imovinom, nasleđstvom, porezima i socijalnom zaštitom, ali nije postojala mogućnost usvajanja dece. Uvođenje građanskog partnerstva izazvalo je velik broj pozitivnih medijskih reakcija, jer su parovi počeli da dobijaju zvanično priznanje svojih veza od strane države, pokazujući da društvo može da opstane uprkos toj društvenoj pojavi. Sa druge strane, oni koji su insistirali na punoj bračnoj jednakosti to pitanje su stalno potencirali u političkim debatama, naročito ako se prihvati da simbolična inferiornost građanskog partnerstva se ne može osporiti i predstavljala je jedan od najvažnijih argumenata u korist zahteva za bračnu jednakost tokom referendumske kampanje¹². Iako irski ustav (*Bunreacht na hÉireann* iz 1937. godine) nije eksplicitno definisao brak kao zajednicu između muškarca i žene, takvo stanovište je bilo prihvaćeno u tradiciji društva i da bi se omogućila pravna sigurnost i otklonila ustavnopravna nejasnoća, predložena je izmena Ustava putem referenduskog glasanja. Pitanje na referendumu je glasilo: „Predlaže se da se Ustav izmeni tako da brak može biti sklopljen između dve osobe bez obzira na njihov pol”. Izlaznost na referendum, koji je održan 22. maja 2015. godine, bila je 60,5%, a ovaj amandman na ustav je usvojen velikom većinom od 62% glasova, naspram 38% glasova koji su bili protiv. Na osnovu rezultata referenduma, irski parlament je doneo Zakon o braku¹³, koji je stupio na snagu 16. novembra 2015. godine. Zakon omogućava istopolnim parovima da stupe u brak sa istim pravima, obavezama i pravnim posledicama¹⁴ kao i heteroseksualni parovi, takođe, omogućena je konverzija prethodnih građanskih partnerstava u brak.

Ovo predstavlja prvu legalizaciju braka između istopolnim partnerima u svetu, koja je ostvarena demokratskim putem preko održanog nacionalnog referenduma.

2. Zemlje koje priznaju registrovana istopolna partnerstva

Zemlje koje ne priznaju istopolni brak, ali pružaju određeni oblik pravne zaštite kroz istopolno partnerstvo su: Italija, Grčka, Kipar, Češka, Mađarska, Estonija, Letonija i Hrvatska. Prava koja proizlaze iz ovih zajednica razlikuju se od zemlje do zemlje, ali uglavnom uključuju pravo na zajedničko imovinu-

¹² O. Doyle, *Minority Rights and Democratic Consensus: The Irish Same-Sex Marriage Referendum*, *National Taiwan University Law Review* 15(2020)1, 31.

¹³ Marriage Act 2015, no. 35/2015.

¹⁴ To obuhvata pitanja nasleđivanja i poreza, starateljstva i usvajanja dece, zdravstvenih i socijalnih beneficija, imigracije i državljanstva, zajedničkog prezimena i pravnog statusa.

sko upravljanje, određene poreske olakšice, kao i pristup zdravstvenoj zaštiti partnera. Registrovano partnerstvo je formalni pravni institut koji priznaje istopolne zajednice, ali sa pravima često ograničenim u odnosu na brak posebno u oblasti roditeljstva i poreskih olakšica.

a) Letonija

U Letoniji je 1. jula 2024. stupio na snagu zakon o istopolnim partnerstvima koji je Parlament usvojio pred kraj 2023. godine. Ovo ukazuje na početak novog razdoblja u pravnom životu i u društvenoj svesti Letonije o razumevanju zahteva koji proizlaze iz načela ljudskog dostojanstva i jednakosti svih pred zakonom. Put do ovog zakona nije bio ni lak ni brz, jer su prvi nacrti zakona koji su se ticali priznanja istopolnih zajednica bili raspravljani u Parlamentu još početkom 2000-ih godina, ali su tada odbačeni. Tadašnje društvo i politička elita nije bila spremna na takav iskorak u razumevanju ljudskih prava. Delovanje Vrhovnog suda kao i presuda Ustavnog suda od 12. novembra 2020. godine, kojom se poziva na priznanje istopolnih partnerstava, pokrenula je niz proaktivnih mera koje su sprovodili upravni sudovi, što je uz snažnu aktivnost demokratskih nevladinih organizacija dovelo do donošenja ovog zakona. Nakon donošenja zakona, neki opozicioni političari pokušali su da putem narodnog veta ospore zakon, ali ta inicijativa je propala zbog nedostatka glasova za raspisivanje referenduma.

Usvajanje zakona o istopolnom partnerstvu ukazuje na značajnu pravnu i društvenu evoluciju u Letoniji. Neuspešna referendumska inicijativa, obeležena nedostatkom dovoljnog broja potpisa, pokazala se kao ključan trenutak — ona označava kolektivno kretanje ka prihvatanju i pravnom priznanju koje prevazilazi političke podele karakteristične za savremene rasprave o ljudskim pravima. Iako je uspostavljeni pravni okvir značajan korak napred, ostaje hitna potreba za dodatnim zakonodavnim merama kako bi se istopolnim parovima obezbedila potpuna socijalna i ekonomska zaštita. Ustavni sud je jasno istakao da *Satversme* (Ustav Letonije) zahteva pravno priznanje i zaštitu svih porodica, uključujući istopolne partnere, te je na zakonodavcima da u potpunosti ispune tu ustavnu obavezu¹⁵.

b) Mađarska

U Mađarskoj po Ustavu iz 2012. godine istopolni brak je zabranjen, dok je institut registrovanog istopolnog partnerstva počeo da se primenjuje od 1. jula

¹⁵ A. Jackiewicz *et al.*, From Social Invisibility to Legal Recognition: Same-Sex Partnership in Latvia, *Białostockie Studia Prawnicze* 30(2025)1, 26.

2009. godine, dok je neregistrovano istopolno partnerstvo uvedeno u pravni sistem još 1996. godine.

Zakon o registrovanom partnerstvu, koji je trebalo da stupi na snagu 1. januara 2009. godine prvobitno je omogućavao i istopolnim i raznopolnim parovima da zaključe registrovano partnerstvo. Međutim, na osnovu samog obrazloženja nije moguće odgovoriti na pitanje zašto je bilo neophodno omogućiti pravo na registrovano partnerstvo i heteroseksualnim parovima, a ne samo istopolnim. U obrazloženju se konstatuje da je porast vanbračnih zajednica društvena tendencija koja se mora uzeti u obzir, isto kao i zahtev istopolnih partnera za pravno regulisanim oblikom zajedništva. Zaključak koji je zakonodavac izveo, a koji je istaknut kao motiv za donošenje Zakona, jeste da su ove dve tendencije međusobno povezane¹⁶. Međutim odlukom Ustavnog suda Mađarske od 15. decembra 2009.¹⁷ ovaj Zakon je proglašen neustavnim jer je „duplirao” raznopolnim partnerima pravo na brak i na registrovano partnerstvo, tako da je Vlada predložila, a Parlament usvojio novi Zakon o registrovanom partnerstvu isključivo za istopolne partnere.

Iako u istopolnom registrovanom partnerstvu, partneri imaju skoro identična prava kao i bračni drugovi, što se ogleda u naslednim i imovinskim pravima, pravu na penziju od preminulog partnera, neke poreske olakšice, socijalne beneficije, istopolni partneri ne mogu da usvajaju decu kao ni da pristupe vantelesnoj oplodnji. Sudeći po trenutnoj političkoj strukturi¹⁸, kao i konstantnom pritisku katoličke crkve, teško je verovati da može doći do značajnijeg poboljšanja istopolnih zajednica, odnosno priznanja istopolnog braka.

c) Hrvatska

U Hrvatskoj¹⁹ je 2003. godine Zakonom o istospolnim zajednicama²⁰ uvedena istopolna vanbračna zajednica. Ovakva zajednica je uspostavljala pravo

¹⁶ O. Szeibert-Erdos, Same-Sex Partners in Hungary: Cohabitation and Registered Partnership, *Utrecht Law Review* 4(2008)2, 220.

¹⁷ Odluka Ustavnog suda Mađarske 154/2008. (XII. 17.) AB.

¹⁸ Videti: L. Rutai, A. Kassam, Tens of thousands defy Hungary's ban on Pride in protest against Orbán, 2025, <https://www.theguardian.com/world/2025/jun/28/tens-of-thousands-defy-hungarys-ban-on-pride-in-protest-against-orban>, posećeno: 9. 7. 2025; J. Silk, Budapest police say won't prosecute Pride participants, 2025, <https://www.dw.com/en/budapest-police-say-wont-prosecute-pride-participants/a-73191022>, posećeno: 9. 7. 2025.

¹⁹ O Hrvatskoj videti više, A. Mihailović, E. Muminović, V. Vasilčić, *Is love equal before the law? Same-sex relationships in the Serbian legal framework*, Beograd 2021, 20-21.

²⁰ *Narodne novine*, br. 116/ 2003.

na izdržavanje, pravo na sticanje i uređivanje međusobnih odnosa u vezi sa imovinom i pravo na uzajamno pomaganje. Konzervativne i klerikalne snage u hrvatskom društvu, očigledno nezadovoljne smerom razvoja istopolne zajednice, uspele su da sakupe dovoljan broj potpisa građana za referendum o ustavnoj definiciji braka. Referendum je održan 1. decembra 2012. godine i ubedljivom većinom glasova (preko 65% od izašlih glasača) je pobedilo stanoviše da se u Ustav Hrvatske prenese definicija iz Porodičnog zakona, čime se onemogućava istopolni brak.

Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola²¹ koji je donet 2014. godine priznaje istopolne zajednice, ali ne pod nazivom brak. Osim što se ovim Zakonom gotovo u potpunosti izjednačavaju prava LGBTQ+ osoba i njihovih porodica, njime se ostvaruju i preduslovi za socijalnu stabilnost istopolnih parova. Najveći deo prava i obveza koje reguliše Zakon tiče se upravo socijalnih prava: pravo na porodičnu penziju, zdravstvenu zaštitu, osiguranje preko životnog partnera, pravo i obvezu izdržavanja partnera. Zakon garantuje slobodu kretanja i pripadajuća prava na čitavom području EU, nediskriminaciju i jednakost na polju tržišta javnih i privatnih usluga, osigurava ravnopravnost u području stanovanja i poreskih olakšica. Takođe, Zakon daje zaposlenim životnim partnerima pravo na plaćeno odsustvo i negu drugog partnera, reguliše nasleđivanje kao i područje porodičnog života istopolnih parova s decom²².

3. Zemlje koje ne priznaju istopolne zajednice

Neke članice EU i dalje ne priznaju nikakav oblik istopolne zajednice. U ovu grupu spadaju: Poljska, Rumunija, Bugarska i Slovačka. Ove zemlje često imaju ustavne zabrane istopolnog braka, odnosno istopolne zajednice, a javni diskurs je u velikoj meri konzervativan, često pod uticajem verskih institucija. Doduše, u nekim državama raspisan je referendum oko jasnog definisanja braka kao zajednice muškarca i žene, kao npr. u Rumuniji i Slovačkoj, ali zbog bojkota izlaska na glasanje on nije uspeo.²³ U Poljskoj postoje neki modaliteti koji prihvataju neregistrovano istopolno partnerstvo, ali ustavno i zakonski se istopolni brak i registrovano partnerstvo u potpunosti zabranjuje.

²¹ *Narodne novine*, br. 92/2014.

²² T. Petrašević, D. Duić, E. Buljan, Prava istopolnih zajednica u Europskoj uniji s posebnim osvrtom na Republiku Hrvatsku, *Strani pravni život* 61(2017)3, 159.

²³ Videti više O. Nikolić, Istopolni brak u Evropskoj uniji - komparativni pregled, *Strani pravni život* 68(2024)2, 293–294.

IV Pravni aki u Evropskoj uniji koji se tiču istopolne zajednice

Pre svega, treba još jednom napomenuti da priznanje istopolne zajednice, odnosno istopolnog braka ili istopolnog registrovanog partnerstva ne spada u pravnu materiju koju regulišu akti EU. Međutim, problemi u vezi sa porodičnim životom, slobodom kretanja, zabranom diskriminacije itekako potpadaju pod regulativu prava EU. EU kao zajednica država članica ima obavezu da štiti temeljna ljudska prava svih građana, uključujući prava pripadnika LGB-TQ+ zajednice. Osnovni dokument koji se odnosi na zaštitu ljudskih prava u EU jeste Povelja Evropske unije o osnovnim pravima iz 2000. godine, koja ima pravnu snagu Ugovora. Član 21. stav 1. ove Povelje zabranjuje svaku diskriminaciju, uključujući onu „na osnovu seksualne orijentacije”. Postoje mnoga akta EU koja dotiču problematiku istopolne zajednice, ali trebalo bi izdvojiti Direktivu 2004/38/EC, poznatiju kao Direktiva o slobodi kretanja i neizostavno sudsku praksu Suda pravde EU. Pored ovih akata, iako formalno nije deo prava EU, već Saveta Evrope, treba napomenuti Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (Evropska konvencija o ljudskim pravima), koja ima izuzetnu ulogu u zaštiti ljudskih prava, zajedno sa jurisprudencijom Evropskog suda za ljudska prava.

V Neki slučajevi sudske prakse pred evropskim sudovima koji se tiču istopolne zajednice

U ovom delu rada će se prikazati nekoliko slučajeva sa tematikom istopolne zajednice pred evropskim sudovima. Veći broj slučajeva iz ove oblasti je rešavan pred Evropskim sudom za ljudska prava u Strazburu, dok znatno manji pred Sudom pravde Evropske unije.

1. Sud pravde Evropske unije

*a) Coman i drugi protiv Rumunije (C-673/16, 2018)*²⁴

R. A. Coman, rumunski državljanin i njegov partner R. Clabourn Hamilton, američki državljanin, sklopili su brak u Belgiji 2010. godine, u skladu sa belgijskim zakonodavstvom koje priznaje istopolne brakove. Godine 2012. su hteli da se nastane u Rumuniji, ali su se suočili s problemom, jer rumunske vlasti nisu priznale njihov brak u svrhu prava boravka. Rumunija jedna od nekoliko

²⁴ Pun naziv ovog predmeta je *Relu Adrian Coman i drugi protiv Inspectoratul General pentru Imigrări i drugi* (C-673/16).

država članica EU koja ne priznaje istopolne brakove, ni registrovana partnerstva, u skladu sa svojim Ustavom i Porodičnim zakonom, koji to striktno zabranjuju. Coman i Hamilton pokrenuli su pravni postupak pred rumunskim sudovima²⁵, tvrdeći da Rumunija krši njihovo pravo na slobodu kretanja, pravo na privatni i porodični život, kao i zabranu diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije. Nacionalni sud uputio je prethodno pitanje Sudu pravde EU, tražeći tumačenje pojma „supružnik” iz Direktive 2004/38/EC o slobodi kretanja građana EU i članova njihovih porodica. Ovde se postavilo kao glavno pravno pitanje da li država članica koja pravno ne priznaje istopolne zajednice, je u obavezi, zbog prava EU, da prizna brak istopolnih partnera koji je sklopljen u drugoj zemlji EU, isključivo u svrhu ostvarivanja prava boravka na teritoriji države. Sud pravde EU je zauzeo stav da pojam „supružnik” u kontekstu Direktive 2004/38/EC mora imati autonomno i jedinstveno tumačenje na nivou cele Unije. Prema mišljenju Suda, pojam „supružnik” uključuje i istopolnog bračnog partnera, ukoliko je brak zaključen u skladu sa zakonima neke od država članica EU. Sud je posebno napomenuo da pravo na slobodu kretanja ne bi bilo efektivno ako bi država članica mogla da odbije da prizna pravni status zakonito sklopljenog braka u drugoj članici EU, makar i samo u administrativne svrhe — kao što je boravišna dozvola. U svojoj presudi, Sud je zaključio da države članice EU nisu u obavezi da priznaju istopolni brak ili istopolnu zajednicu u nacionalnom zakonodavstvu, ali jesu obavezne da priznaju pravne posledice takvog braka ili zajednice u kontekstu prava EU, konkretno u pogledu prava boravka. Ova presuda je imala veliki uticaj na države članice koje ne priznaju istopolne brakove, jer je Sud je uspostavio minimum pravnog priznanja koje države članice moraju pružiti u skladu sa pravom EU — barem u okviru prava boravka i slobode kretanja. Iako je ovo trebalo da bude kraj ovog predmeta, Hamilton nije dobio dozvolu stalnog boravka u Rumuniji što je dovelo do toga da je zajedno sa supružnikom Comanom podneo tužbu Evropskom sudu za ljudska prava zbog neimplementacije odluke Suda pravde EU²⁶.

2. Evropski sud za ljudska prava

a) Oliari i drugi protiv Italije (br. 18766/11 i 36030/11)

U razvoju evropskog prava ljudskih prava, pitanje pravnog priznavanja istopolnih partnerstava zauzima sve značajnije mesto. Presuda Evropskog suda

²⁵ O ovom predmetu videti više, M. Petrović, Odluka Suda EU u slučaju Coman: Indirektno priznanje istopolnog braka?, *Revija Kopaoničke škole prirodnog prava* 3(2021)2, 77–93.

²⁶ Videti *Coman and Others v. Romania* (Application no. 2663/21).

za ljudska prava u predmetu *Oliari i drugi protiv Italije* doneta 21. jula 2015. godine, predstavlja ključni trenutak u artikulaciji pozitivne obaveze država da priznaju i zaštite porodični život istopolnih parova. Podnosioci predstavki, tri istopolna muška para, tvrdili su da italijanski pravni sistem ne priznaje njihov odnos ni u kom obliku – ni kroz brak, ni kroz registrovano partnerstvo, niti kroz bilo koju drugu formu zakonske zaštite. Iako su pokušali da registruju svoje veze i zaključe brak u Italiji, njihovi zahtevi su bili odbijeni. S obzirom na to da u vreme podnošenja predstavki Italija nije pružala nijedan oblik pravnog priznanja istopolnim vezama, podnosioci su tvrdili da im je uskraćeno pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života (član 8 Konvencije), kao i da su diskriminirani u odnosu na heteroseksualne parove (član 14 u vezi sa članom 8 Konvencije). Sud je najpre utvrdio da stabilne veze istopolnih parova potpadaju pod zaštitu člana 8. Konvencije kao oblik „porodičnog života”, što je ranije već bio utvrđeno u predmetima kao što su *Schalk i Kopf protiv Austrije* iz 2010. godine. Međutim, u ovom predmetu Sud je jednoglasno zaključio da je došlo do kršenja člana 8. Konvencije, jer Italija nije pružila nikakav pravni mehanizam koji bi omogućio priznavanje i zaštitu stabilnih istopolnih zajednica. Iako nije utvrđeno kršenje člana 14, presuda je predstavljala presedan u obaveznom priznavanju prava na registrovano partnerstvo ili sličnu formu zaštite. Presuda Suda je po prvi put utvrdila da države članice imaju pozitivnu obavezu da zakonski priznaju istopolne zajednice kao deo prava na porodični život.

VI Zaključak

Pravno priznanje istopolnih zajednica u EU se razvija u pravcu veće inkluzivnosti, ali neujednačeno i često u sukobu sa unutrašnjim zakonodavstvima nekih država članica. Iako EU promoviše jednake šanse i zabranu diskriminacije, razlike među članicama kada su u pitanju istopolne zajednice ostaju znatne. Razlozi za to su kompleksni – od verskih i kulturoloških do tradicionalnih i političkih. Iako pravo EU, kroz njene akte, kao i sudsku praksu Suda pravde EU i Evropskog suda za ljudska prava, promoviše jednakost i nediskriminaciju, implementacija tih principa zavisi od političke volje država članica. Evropski sud za ljudska prava svojim presudama jasno stavlja do znanja da države imaju pozitivnu obavezu da omoguće pravno priznanje istopolnih zajednica, makar kroz registrovano partnerstvo. Ipak, nedostatak direktive na nivou EU koja bi obavezala države članice da usklade svoja zakonodavstva ostaje prepreka harmonizaciji prava LGBTQ+ osoba u pogledu pravnog prepoznavanja istopolnih partnerstava.

Put ka punoj jednakosti istopolnih parova u EU još uvek nije završen. On zahteva ne samo sudsku borbu i političke reforme, već i kulturnu i tradicionalnu transformaciju i prihvatanje različitosti kao evropske vrednosti.

Oliver P. Nikolić*

A Comparative Overview of Same-sex Unions in Selected European Union Countries

Summary

A same-sex union is a legal institution that emerged in the late twentieth century and most commonly takes the form of a registered same-sex partnership or same-sex marriage. This paper analyzes the regulation of same-sex unions in European Union countries through a comprehensive comparative overview of national legal frameworks and the influence of the jurisprudence of European courts.

Within the European Union, the legal recognition of either same-sex marriage or registered partnerships varies significantly. It is worth noting that most EU member states have adopted one of the legal forms of same-sex union; however, several countries still reject this possibility, often grounding the prohibition in their constitutions. Although the European Union legal system does not have direct competence over the institution of same-sex unions, it has significantly encouraged legislative regulation in this area through legal instruments and the case law of European courts.

Keywords: same-sex union, same-sex marriage, registered partnership, European Court of Human Rights, Netherlands, Ireland, Latvia, Coman and Others v Romania.

Literatura

Čović, A., Nikolić, O. "The influence of the crisis of religion on the weakening of patriarchal family", in: *Savremeno državno-crkveno - uporednopravne i nacionalne perspektive* (ur. V. Đurić, D. Đukić), Institut za uporedno pravo, Mitropolija Crnogorsko-primorska Srpske pravoslavne crkve, Budva-Beograd 2023, 1266–1292. https://doi.org/10.56461/ZR_23.SDCP.58

* Senior Research Fellow, Institute of Comparative Law, Belgrade, Serbia.

Doyle O. Minority Rights and Democratic Consensus: The Irish Same-Sex Marriage Referendum, *National Taiwan University Law Review* 15(2020)1, 21–48.

Jackiewicz A., Engiziers K., Pleps J., Rytel-Warzocha A., From Social Invisibility to Legal Recognition: Same-Sex Partnership in Latvia, *Bialostockie Studia Prawnicze* 30(2025)1, 9–32. <https://doi.org/10.15290/bsp.2025.30.01.01>

Krešić B. *Zajednice života osoba istog spola u pravu zemalja Evropske unije*, Sarajevo 2015.

Mihailović A., Muminović E., Vasić V. *Is love equal before the law? Same-sex relationships in the Serbian legal framework*, Beograd 2021.

Mršević Z. *Ka demokratskom društvu - Istopolne porodice*, Institut društvenih nauka, Beograd 2009.

Nikolić O. Istopolni brak - kako je sve počelo u SAD, *Strani pravni život* 67(2023)3, 395–408. https://doi.org/10.56461/SPZ_23302KJ

Nikolić O. Pogled na istopolni brak kroz praksu Evropskog suda za ljudska prava, *Evropsko zakonodavstvo* (2024)87–88, 398–413. https://doi.org/10.18485/iipe_ez.2024.23.87_88.20

Nikolić O. Istopolni brak u Evropskoj uniji - komparativni pregled, *Strani pravni život* 68(2024)2, 287–298. https://doi.org/10.56461/SPZ_24207KJ

Pavlović M. *Istopolne zajednice života u međunarodnom privatnom pravu*, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac 2021.

Petrašević T., Dujić D., Buljan E. Prava istospolnih zajednica u Evropskoj uniji s posebnim osvrtom na Republiku Hrvatsku, *Strani pravni život* 61(2017)3, 145–170. <https://doi.org/10.56461/spz17310P>

Petrović M. Odluka Suda EU u slučaju Coman: Indirektno priznanje istopolnog braka?, *Revija Kopaoničke škole prirodnog prava* 3(2021)2, 77–93. <https://doi.org/10.5937/RKSP2102077P>

Ryan F. Unfinished business? Equality and family diversity in the wake of the Irish marriage referendum, *Irish Journal of Family Law* 21(2018)3, 59–69.

Seufert S. C. Going Dutch: A Comparaison of the Vermont Civil Union Law to the Same-Sex Marriage Law of the Netherlands, *Dickinson Journal of International Law* 19(2001)3, 449–473.

Szeibert-Erdos O. Same-Sex Partners in Hungary: Cohabitation and Registered Partnership, *Utrecht Law Review* 4(2008)2, 212–221. <https://doi.org/10.18352/ulr.75>

Vukadinović R., Vukadinović Marković J. *Uvod u institucije i pravo Evropske unije*, Službeni glasnik 2020.

Pravni izvori

Civil Partnership and Certain Rights and Obligations of Cohabitants Act 2010, no. 24/2010.

Direktiva 2004/38/EC (Direktiva o slobodi kretanja) - Directive 2004/38/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States amending Regulation (EEC) No 1612/68 and repealing Directives 64/221/EEC, 68/360/EEC, 72/194/EEC, 73/148/EEC, 75/34/EEC, 75/35/EEC, 90/364/EEC, 90/365/EEC and 93/96/EEC (Text with EEA relevance)

Građanski zakonik Holandije (Burgerlijk Wetboek), iz 1838. godine (sa amandmanima 2001.)

Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda iz 1950.

Marriage Act 2015, no. 35/2015.

Povelja Evropske unije o osnovnim pravima iz 2000. godine.

Ustav Irske (Bunreacht na hÉireann) iz 1937. godine.

Civil Partnership and Certain Rights and Obligations of Cohabitants Act iz 2010. godine.

Zakon o istospolnim zajednicama, *Narodne novine*, br. 116/2003.

Zakon o životnom partnerstvu osoba istog spola, *Narodne novine*, br. 92/2014.

Sudska praksa

Relu Adrian Coman i drugi protiv Inspectoratul General pentru Imigrări i drugi (C-673/16). ECLI:EU:C:2018:385

Coman i drugi protiv Rumunije (br. 2663/21), <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-208508>

Oliari i drugi protiv Italije (br. 18766/11 i 36030/11), <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-156265>

Schalk i Kopf protiv Austrije (br. 30141/04), <https://hudoc.echr.coe.int/en-g?i=001-99605>

Odluka Ustavnog suda Mađarske 154/2008. (XII. 17.) AB.

Internet izvori

Rutai, L., Kassam, A. Tens of thousands defy Hungary's ban on Pride in protest against Orbán, 2025, <https://www.theguardian.com/world/2025/jun/28/tens-of-thousands-defy-hungarys-ban-on-pride-in-protest-against-orban>, posećeno: 9. 7. 2025.

Silk, J. Budapest police say won't prosecute Pride participants, 2025, <https://www.dw.com/en/budapest-police-say-wont-prosecute-pride-participants/a-73191022>, posećeno: 9. 7. 2025.